

Kazimiera Orzechowska-Kowalska

Zakład Przestrzenno-Kulturowych Podstaw Turystyki
Instytut Turystyki AWF
al. Jana Pawła II 68
31-581 Kraków

ZASADY TWORZENIA EUROPEJSKICH SZLAKÓW KULTUROWYCH

CREATING EUROPEAN CULTURAL ROUTES

W ostatnich czasach można zauważyć wzrost zainteresowania turystyką kulturową. Okazuje się bowiem, iż rozwój tego rodzaju turystyki pociąga za sobą wielkie korzyści zarówno materialne, jak i moralne. Stwarza ona szerokie możliwości promowania wartości kulturowych oraz ich kultywowania, będąc jednocześnie ważną podbudową ekonomiczną dla ich zachowania. Wśród wielu różnorodnych sposobów edukacji kulturowej szczególną pozycję zajmuje turystyka stanowiąc „okno na świat”, przez które można dostrzec bogactwo i różnorodność kultur. Podróże kulturowe przyzwyczajają nas do odmienności, zwalczają stereotypy, poszerzają nasze horyzonty i doznania estetyczne.

W 1960 r. Rada Europy zaprezentowała raport nt. „Świadomość atrakcji turystycznych Europy i ich włączenie w kulturę wypoczynku”. Wyniki tego raportu poruszały kwestię odkrywania kultury poprzez podróżowanie oraz „położenie większego nacisku na turystykę kulturową [...], która jest najlepszym sposobem spędzania wolnego czasu [...], bo służy do uzupełnienia i ilustrowania wyniesionej ze szkoły wiedzy i umożliwia rozwój indywidualnej wrażliwości i doświadczenia społecznego” (Internet, <http://culture.coe.fr/routes/eng/eitin2.1.htm>).

Narodziny projektu Europejskich Szlaków Kulturowych datuje się na lata osiemdziesiąte ubiegłego wieku. W 1985 r. odbyła się w Grenadzie konferencja europejskich ministrów kultury i dziedzictwa. Wskazano, iż wśród wielu więzi

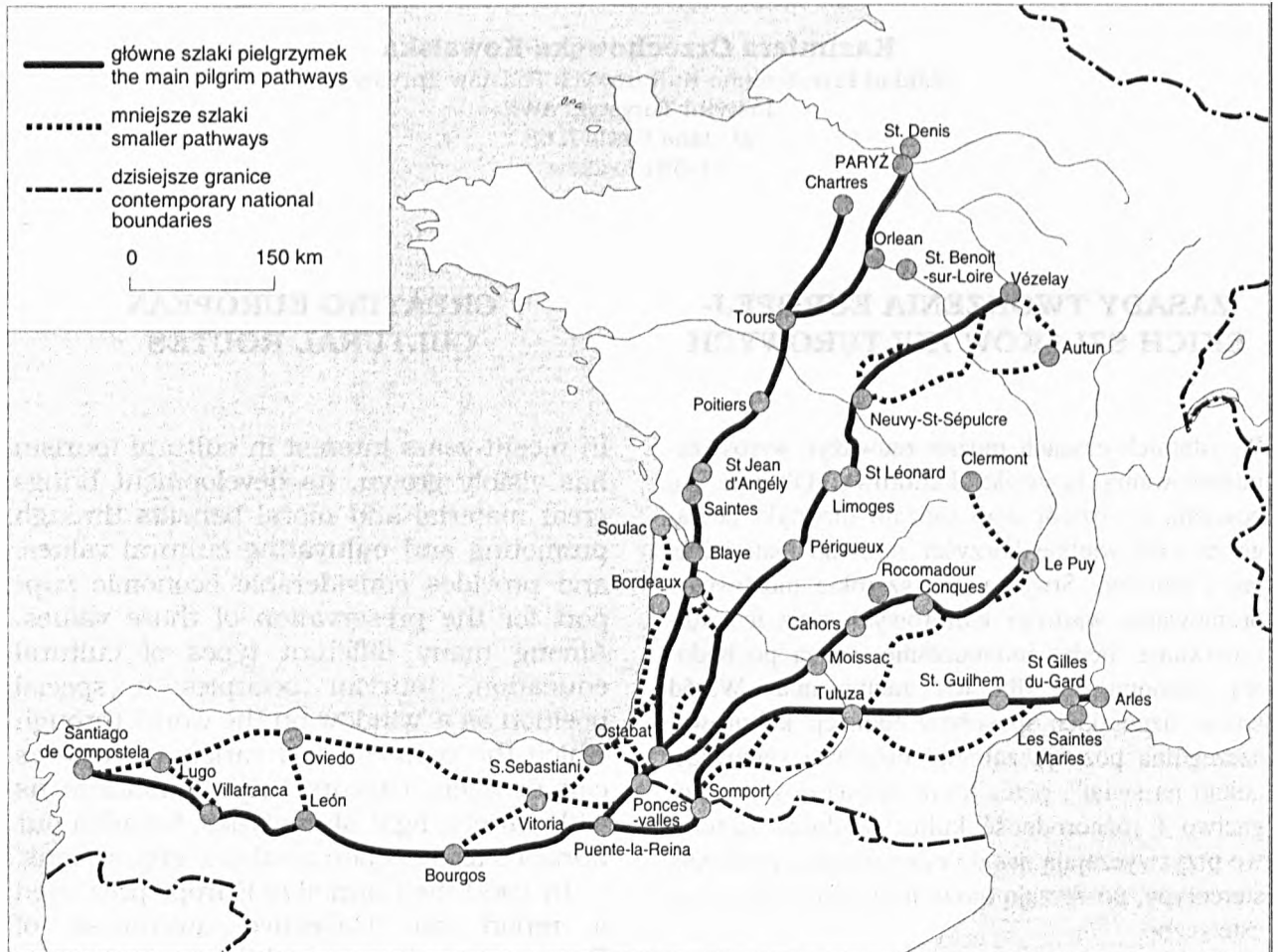
In recent years interest in cultural tourism has visibly grown. Its development brings great material and moral benefits through promoting and cultivating cultural values, and provides considerable economic support for the preservation of those values. Among many different types of cultural education, tourism occupies a special position as a ‘window on the world’ through which the richness and variety of cultures can be seen. Cultural trips familiarize us with variety, fight stereotypes, broaden our horizons and deepen aesthetic impressions.

In 1960 the Council of Europe presented a report on ‘Collective awareness of European cultural highlights and their incorporation into the leisure culture’. The report concerned the discovery of culture through travel and placed “greater emphasis on cultural tourism, which is one of the best ways of using leisure time. Such tourism should not only serve as the visual complement and illustration of basic education acquired at school, but at the same time serve as a social experience and provide an opportunity to develop individual sensitivity” <http://culture.coe.fr/routes/eng/eitin2.1.htm>).

The European Cultural Routes project originated in the 1980’s, in 1985 a European Conference of Ministers Responsible for Architectural Heritage took place in

wewnątrz europejskich istnieje pewien element wspólny dla większości krajów, który nigdy nie utracił swej wymiernej wartości. Jest nim dziedzictwo kulturowe. Wynika ono ze wspólnych korzeni cywilizacji łaćnińskiej.

Granada where it was pointed out that among many European connections there is a certain valuable element common to the majority of countries – the cultural heritage based on common roots in Latin civilization.

Rys. 1. Mapa dróg pielgrzymkowych do Santiago de Compostela

Fig. 1. Map of the pilgrim routes to Santiago de Compostela

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy postanowiło powołać specjalną Radę Programową ds. Europejskich Szlaków Kulturowych. Opracowała ona i powołała do życia tzw. Europejski Szlak Pielgrzymkowy. Proponując koncepcję tego pierwszego szlaku kulturowego, odwołano się do najstarszej, bo istniejącej już w średniowieczu drogi wiodącej do Santiago de Compostela (rys. 1, wg *Sztuka świata* 1993). Pątników – przez Dantego zwanych *peregrini* – którzy podążali tą drogą łączyło poczucie przynależności do wspólnoty europejskiej, jaką wtedy reprezen-

The Parliamentary Assembly of the Council of Europe decided to establish a special Cultural Routes Programme. The new body created the European Pilgrimage Route as its first, an idea based on the mediaeval trails to Santiago de Compostela (fig. 1 – taken from *Sztuka świata* 1993). The pilgrims, called *peregrini* by Dante, who followed that route, were brought together by a feeling of belonging to a European community represented then by a universal system of values in the

towała religia chrześcijańska, stanowiąca uniwersalny system wartości. Jednocześnie był to szlak, wzdłuż którego rozwijała się kultura i architektura romańska, rozprzestrzeniały się nowe idee i zdobycze cywilizacyjne średniowiecza. Rada Współpracy Kulturowej przy Radzie Europy określiła także podstawowe cele, jakie winny spełniać powoływane szlaki, którymi są m.in.:

- uświadomienie Europejczykom ich tożsamości kulturowej;

- zachowanie i ochrona dziedzictwa jako źródła społecznego, ekonomicznego i kulturowego rozwoju otoczenia, w którym żyją;

- przyznanie priorytetu turystyce kulturowej wśród sposobów spędzenia czasu wolnego.

Jednocześnie sformułowano pojęcie „Europejskiego Szlaku Kulturowego”, który winien przebiegać przez więcej niż jeden kraj lub region, być zorganizowany wokół tematu określonego aspektami historycznymi, artystycznymi czy społecznymi dotyczącymi spraw Europy. Może być to również trasa wytyczona na podstawie istniejącego szlaku geograficznego ze względu na wybitne walory środowiska naturalnego. Ujęcie w definicji terminu „europejski” musi dawać do zrozumienia znaczenie i kulturowy wymiar szlaku, który jest dużo szerszy niż wymiar lokalny. Szlak powinien zostać oparty na licznych i różnorodnych atrakcjach kulturalnych, z miejscami szczególnie ważnymi historycznie, które są również reprezentatywne dla kultury europejskiej jako całości.

W 1991 r. konieczna okazała się weryfikacja wcześniejszych celów projektu oraz nowe zdefiniowanie metod pracy. Związane to było m.in. z przystąpieniem do projektu państw Europy Środkowej i Wschodniej oraz gwałtownym wzrostem liczby różnorodnych szlaków kultury lokalnej. Konieczne okazało się również znalezienie dróg doskonalenia dostępności turystyki kulturowej, a także wzrastający udział czynnika ekonomicznego w turystyce, który wymagał dostosowania projektów w zakresie rozwoju i zarządzania.

Aby uporządkować wielość możliwych do realizacji zagadnień, zaproponowano podzielenie szlaków na trzy główne tematy: ludzie, migracje oraz rozprzestrzenianie się głównych osiągnięć cywilizacyjnych, w których dokonuje się ściśle określona kryteriami klasyfikacja i weryfikacja projektów szlaków. W 1997 r., opierając się na decyzji Rady Współpracy Kulturowej Rady

Christian religion. At the same time it was a route along which Romanesque culture and architecture developed, and new mediaeval ideas and the achievements of civilization spread.

The Council for Cultural Co-operation at the Council of Europe defined the main purposes the newly established routes should serve:

- to make European citizens aware of a real European cultural identity;

- to preserve and enhance the European cultural heritage as a means of improving the surroundings in which people live and as a source of social, economic and cultural development;

- to accord a special place to cultural tourism among European leisure activities.

At the same time the term “European Cultural Route” is taken to mean a route crossing one or two more countries or regions, organised around themes whose historical, artistic or social interest is patently European, either by virtue of the geographical route followed or because of the nature and/or scope of its range and significance. Application of the term ‘European’ to a route must imply a significance and cultural dimension which is more than merely local. The route must be based on a number of highlights, with places particularly rich in historical associations, which are also representative of European culture as a whole.

In 1991 it was necessary to clarify the earlier aims of the project and to redefine the working methods. This meant, among other things, the participation of Central and Eastern European countries, and dealing with the rapidly increasing number of local cultural routes. It was also necessary to find ways of improving access to cultural tourism, and consider the growing significance of the economic factor which required adjusting projects in terms of development and cultural and economic management.

In order to classify the possible undertakings, routes were divided into three main themes: Peoples, Migrations and Major currents of civilisation common to several European countries. In 1997 the European Institute of Cultural Routes

Europy oraz Wielkiego Księstwa Luksemburg, został powołany do życia Instytut Szlaków Kulturowych, który odpowiada m.in. za: analizę propozycji szlaków, koordynację i doradztwo techniczne oraz komunikację, informację i publikację danych.

W celu stworzenia szlaku kulturowego wymagane są procedury formalne, określone przez cztery zasady (reguły I-IV) i ich szczegółowe rozwinięcia. Stanowią one niejako formalny szkielet. Aby temat został zakwalifikowany do programu, musi spełniać następujące zasady:

I – zawierać listę kryteriów dopuszczających temat, w której znajduje się sześć warunków (np. temat musi reprezentować wartości europejskie, wspólne dla wielu krajów, lub musi dotyczyć kulturowych i edukacyjnych wymian młodzieży);

II – ustalić hierarchię zakresów działań – każdy temat winien tworzyć wielodyscyplinarne projekty współdziałań na pięciu polach oraz określać kolejność ich ważności (np. współpracę w zakresie badań i rozwoju danego tematu; kulturowe i edukacyjne wymiany młodych Europejczyków; turystyka i podtrzymywanie kulturalnego rozwoju);

III – określić kryteria powstawania sieci – sieć to kilku inicjatorów projektu (np. organy rządowe, jednostki badawcze); proponowana sieć musi oferować pełny program i wyszczególniać jego cele, metody, partnerów, obszary działalności, plany finansowe; powinna być ona wielokierunkowa i zaaprobowana przez Radę Europy;

IV – ustalić kategorię szlaków – Komitet Doradczy i Departament Edukacji, Kultury i Sportu Rady Europy wydają certyfikaty dla szlaków, które odpowiadają trzem kategoriom:

1) kategoria I – tzw. „Wielki Szlak Kulturowy Rady Europy” – szlak musi być zorganizowany wokół paneuropejskiego tematu, łączyć się z różnorodnymi projektami w różnych regionach europejskich; musi tworzyć sieć między regionami i krajami;

2) kategoria II – tzw. „Szlak Kulturowy Rady Europy” – temat mający ograniczony wymiar europejski, zarówno pod względem historycznym, jak i geograficznym; projekt odpowiada jednemu lub wielu obszarom działań;

3) kategoria III – „w ramach Szlaków Kulturowych Rady Europy” – tematy rozwijają inicjatywę odnośnie do jednego z obszarów działalności, lub dotyczą wydarzenia czy działalności o wyjątkowej naturze.

(established jointly by the Council for Cultural Co-operation of the Council of Europe and the Grand Duchy of Luxembourg) was set up to improve the running of the programme, be responsible for the analysis of route projects, coordination and technical advice, as well as transport, information and data publication.

In order to create a cultural route, formal procedures are necessary based on four rules (I-IV) and their detailed extensions. They make a kind of formal skeleton and for a theme to be included in the programme it must adhere to them:

I. List of eligibility criteria for themes – it must satisfy a list of six theme criteria (e.g. a theme must represent European values common to several countries, and it must lend itself to cultural and educational youth exchanges);

II. List of priority fields of action – each theme must give rise to several long-term multidisciplinary co-operation projects; in five fields of action (e.g. co-operation in research and development; enhancement of the memory, history and European heritage; cultural tourism and sustainable cultural development);

III. List of criteria for the networks – it must define the criteria for network creation – a network is a group of project initiators (e.g. government bodies, research units); a network must offer a full programme and present its aims, methods, partners, activity areas and financial plans; it should be multi-disciplinary and accepted by the Council of Europe;

IV. List of categories of routes and corresponding certification – it must establish the route category – the Directorate of Education, Culture and Sport at the Council of Europe issue certificates for routes in three categories:

1) category I – a ‘Major Cultural Route of the Council of Europe’ – the route must be oriented towards a pan-European theme, relate to a variety of projects in different European regions, it must make up a network of regions and countries;

2) category II – a ‘Cultural Route of the Council of Europe’ – the theme does not have to concern the whole of Europe, either historically and geographically, the project corresponds to one or many activity fields;

Tematy, wokół których tworzy się szlaki kulturowe, mogą być zaproponowane przez kraje członkowskie, regionalne lub lokalne władze, innych inicjatorów projektu (np. uniwersytety, stowarzyszenia, instytucje) lub przez sam sekretariat Rady Europy. Aby temat został przyjęty, musi spełniać wszystkie określone wymagania zawarte we wspomnianych zasadach. Efektem wieloletnich prac prowadzonych przez Radę Europy stały się koncepcje kilkunastu tras europejskich łączących obiekty o podobnym rodowodzie czy pełniących funkcjach. Obecnie istnieje dwadzieścia zatwierdzonych szlaków, do najważniejszych należą:

1. Szlak Santiago de Compostela (1987) – szlak pielgrzymkowy łączący opactwa z terenów Hiszpanii i Francji.

Rys. 2. Szlak Jedwabny

Fig. 2. Silk Route

2. Szlak Jedwabny (1988) – przebiegający od Włoch, a następnie przez wiele krajów azjatyckich do Chin i Indii. Idea stworzenia tej trasy odnosi się do istniejącego już w II w. p.n.e. szlaku handlowego, odkrytego „na nowo” przez Marco Polo w wieku XIII. Szlak ten jest szczególnie popierany przez UNESCO i WTO, ponieważ pokazuje związki między kulturami Zachodu i Orientu (rys. 2).

3. Szlak Kultury Barokowej (1988) – obejmuje obiekty na obszarze dużej liczby krajów europejskich (głównym kryterium doboru były posoborowe kraje katolickie). UNESCO proponuje dołączyć do tej trasy zabytki architektury barokowej usytuowane na terenie Ameryki Łacińskiej.

4. Szlak Cysterski (1990) – jeden ze szlaków tzw. zakonnych. W sposób formalny jest w nim ujęta Polska (m.in. Jędrzejów, Koprzywnica, Sulejów, Wąchock, Kraków – Mogiła).

3) category III – ‘In the framework of the Cultural Routes of the Council of Europe’ – the themes refer to one of the activity fields, or concern an exceptional event or activity.

Themes on which to base cultural routes may be proposed by member countries, regional or local authorities, other project initiators (e.g. universities, associations, institutions), or by the European Council of Europe Secretariat itself. In order for a theme to be approved, it must meet all the requirements included in the rules above. Many years of Council of Europe activity has resulted in proposals for several European routes linking sites of similar origin or function. At present, among

the 20 official routes, are several which can be regarded as the most important:

1. The Santiago de Compostela Pilgrim Routes (1987) – a Pilgrimage Route linking Spanish and French abbeys.

2. The Silk Routes (1998) – starting in Italy and running through many Asiatic countries to China and India. This route is based on the trading route which already existed in the 2nd C b.c. and was rediscovered by Marco Polo in the 13th c. It has particular support from UNESCO and WTO as it shows links between Western and Orient cultures (fig. 2).

3. The Baroque Route (1998) – comprises sites found in many European countries (the main selection criteria were the post-Council of Trent Catholic countries).

5. Szlak Wikingów (1991) – obejmuje trasy wypraw tych skandynawskich ludów.

6. Szlak Celtycki (1990/91) – składa się z pięciu samodzielnych tras o odrębnych tematykach, które łączy spuścizna kulturowa Celtów.

7. Szlak Hanzeatycki (1991) – prowadzi przez miasta krajów północnej, środkowej i wschodniej Europy, zrzeszone w średniowiecznej Hanzie.

8. Parki i Ogrody (1992/93) – kształtowanie się architektury ogrodowej na przestrzeni wieków.

9. Szlak Fenicjan (1994) – obrazuje ich wkład w cywilizację basenu Morza Śródziemnego.

10. Szlak Architektury Obronnej (1997) – obejmuje najwybitniejsze przykłady różnorodnej zabudowy fortyfikacyjnej i jej ewolucję.

11. Szlak Andaluzijski (1997) – wyznaczają go różnorodne obiekty oraz kultywowane tradycje kultury islamu, żydowskiej, chrześcijańskiej.

12. Pierwszy Szlak Zorzy Polarnych (1998) – pierwszy, typowo przyrodniczy szlak.

Jak wcześniej wspomniano, aby nieco uporządkować wielość możliwych tematów, szlaki obejmują trzy główne zagadnienia:

1. Ludzie – tematy powinny być rozwijane z uwagi na specyficzny wkład wybitnych jednostek w stworzenie podstaw cywilizacji europejskiej. Poza analizą osiągnięć w zakresie archeologii, historii czy kultury, tematy winny także umożliwić lepszą interpretację jej obecnej złożoności i różnorodności.

2. Migracje – tematy powinny umożliwić zrozumienie ruchów populacji, zarówno wymuszonych, jak i dobrowolnych, określić wkład wniesiony do regionów przez te społeczności i określić, w jaki sposób nowe tożsamości kulturowe zostały lub są tworzone.

3. Rozprzestrzenianie się głównych europejskich prądów w dziedzinach: filozofii, religii, sztuki, nauki i techniki oraz handlu – tematy powinny wskazać na procesy rozwojowe, które ukształtowały cywilizację europejską, w jaki sposób odcisnęły one swe piętno na określonych regionach czy miejscach, a także brać pod uwagę bogactwo i różnorodność powszechnych tradycji i kultur.

Szlak kulturowy to nowa jakość w programach turystycznych dla całej Europy. Analizując pojęcie szlaku kulturowego, można rozpatrywać go w wielorakim wymiarze (ASHWORTH 1997), np.:

1. Przestrzennym – dziedzictwo kulturowe stanowi element przestrzeni, tworząc tzw. krajobraz kulturowy. Ulega on ciągłym zmianom, ale jego

UNESCO has suggested including Baroque architectural monuments from Latin America in this route.

4. The Cistercian Route (1990) – one of the Monastic Influences Routes – in which Poland is formally included (with Jędrzejów, Koprzywnica, Sulejów, Wąchock, Kraków-Mogiła etc.).

5. The Viking Routes (1991) – includes the routes of Scandinavian expeditions.

6. Celtic Routes (1990/1991) – consists of five individual routes on different themes, linked by the Celtic cultural heritage.

7. The Hanseatic Route (1991) – runs through the cities of Northern, Central and Eastern Europe which were part of the mediaeval Hansa.

8. Parks and Gardens Route (1992/3) – the emergence of garden architecture.

9. Phoenician Routes (1994) – depicts their contribution to Mediterranean civilization.

10. The Defence Architecture Route (1997) – includes the most distinguished examples of fortifications and their evolution.

11. The 'Legacy' of Al-Andalus route (1997) – demarcated by a variety of sites and traditions of Islamic, Jewish and Christian cultures.

12. The Northern Lights Route (1998) – the first route related to the natural environment.

In order to classify possible themes, routes are divided into three main groups:

1. Peoples – themes are based on the exceptional contribution by outstanding individuals in the creation of European civilization. Themes should refer to achievements in archaeology, history or culture, and facilitate the interpretation of the complexity of culture.

2. Migrations – themes should make it possible to understand population migrations, both forced and voluntary, to evaluate contributions to regions by these communities and describe how new cultural identities have been or are being created.

3. The spread of major European currents in the fields of philosophy, religion, the arts, science and technology, and trade – themes should point to the

wartości i znaczenie winny podlegać ochronie w różnych formach. Ochrona ta powinna obejmować:

– przestrzeń ekonomiczną – przestrzeń fizyczna dziedzictwa traktowana jest jako zasób podlegający prawom gospodarki rynkowej,

– przestrzeń kulturowo-społeczną – dziedzictwo kulturowe należy do konkretnej społeczności lokalnej, dla której wartości tej przestrzeni (np. symbole, zdarzenia) są źródłem tożsamości, ale i wyznacznikiem jakości życia. Motywem działań w tej przestrzeni jest szukanie kompromisu między zachowaniem wartości a włączeniem przestrzeni dziedzictwa do współczesnego obiegu kultury.

2. Politycznym – dziedzictwo kulturowe jest elementem tworzenia się społeczeństw; może być przekaznikiem różnych treści politycznych („kapitał polityczny”), a więc stać się elementem pomocnym przy integracji europejskiej. Podróże turystyczne w wymiarze międzynarodowym mogą i powinny być czynnikiem przepływu obiektywnej, rzetelnej i kształtującej informacji. Ta wiedza, zdobyta w trakcie podróży, może kształtować nową świadomość ludzi, sprzyjać integracji oraz zniesieniu uprzedzeń.

3. Gospodarczym – dziedzictwo kulturowe to pewien potencjał gospodarczy, zainwestowane w dziedzictwo środki finansowe spłacają się w szerokiej skali ekonomicznej (państwo, makro-region, region, miasto). Turystyka rozwija się opierając się na dziedzictwie, jest źródłem dochodu i dobrobytu ekonomicznego; stanowi wsparcie dla innych pól działalności (np. usług, rolnictwa, drobnego przemysłu); inwestycje turystyczne zapewniają rozwój infrastruktury, transportu. To wszystko wprowadza modernizację i niesie ze sobą korzyści dla ludności zamieszkującej teren, przez który przebiega szlak. Nowoczesna ochrona to nie tylko fizyczne zachowanie zabytkowych obiektów czy całej substancji, ale także jej nowa jakość, interpretacja, marketing oraz eksploatacja. Takie rozumowanie wymaga interdyscyplinarnego podejścia.

4. Kulturotwórczym – każdy odbiorca dziedzictwa stanowi świadomie lub nieświadomie integralną jego część. Żadne dziedzictwo nie jest dziełem estetycznie skończonym. Podlega ono ciągłej kreacji przez użytkownika i odbiorcę. Stają się oni jego „nowymi producentami”. Zadajemy sobie wciąż pytanie: dlaczego cenimy przeszłość? Rozpatrując odpowiedź w kategorii

development processes which shaped European civilization, to how they affected given regions or sites, and to consider the richness and variety of common traditions and cultures.

A cultural route is a new tourist approach for Europe. While analysing the notion we can consider it in many different aspects (ASHWORTH 1997) for example:

1. Spatial-cultural heritage is an element of space, creating a cultural landscape undergoing constant change. But its value and significance should be protected in various ways including:

a) economic space – the physical space of heritage is treated as a resource dependent on market economy rules;

b) cultural and social space – cultural heritage belongs to a particular local community for which the values of this space (e.g. symbols, events) not only are a source of identity, but also a marker of the quality of life. The motive to act in this space is the search for a compromise between preserving values and incorporating heritage space into contemporary culture.

2. Political-cultural heritage is an element in the creation of a society; it may convey different political messages ('political capital'), and so become an element supporting European integration. International tourist journeys may and should involve the transfer of objective, reliable and educational information. This knowledge may shape new awareness, promote integration and fight prejudice.

3. Economic-cultural heritage has economic potential, the funds invested in heritage pay off at a wide economic range (the country, macro-region, region, or town). Heritage as a base for tourism development is a source of income and economic prosperity; it supports other fields of activity (e.g. services, agriculture, small industry); tourist investment ensures the development of infrastructure and transport. All this introduces modernization and is beneficial for those inhabiting the area which the route crosses. Modern protection means not only the physical preservation of historical monuments, but also its interpretation, marketing and

estetycznej, odpowiadamy – bo jest ona piękna; w kategorii historycznej – bo jest dziedzictwem. Pomiędzy tymi pytaniami musi zaistnieć równowaga, która pomoże ukształtować gusty odbiorców (turyistów). Zatem historyczność (dziedzictwo) to nie suma zachowanych obiektów, ale współcześnie kreowane zjawisko. Każde pokolenie tworzy je od nowa, zgodnie z gustami, postawami w stosunku do przeszłości i sposobami jego użytkowania.

5. Edukacyjnym – szlaki dziedzictwa winny uczyć tolerancji, zrozumienia, poszerzać horyzont wiedzy, służyć wymianie naukowej i kulturalnej. Ludzie podążający tymi szlakami powinni odkrywać nieznanne sobie kultury, poznawać wspólną historię i dorobek materialny przeszłości. Szlaki także powinny podkreślać indywidualizm każdego narodu, państwa, społeczności. Mają one charakter międzynarodowy, a więc każdy może wnieść coś specyficznego ze swojego dorobku do światowej wiedzy, kultury, stylu życia, a więc dobra wspólnego.

Planowanie szlaków dziedzictwa musi mieć charakter zintegrowanego podejścia, np. w takim kontekście, jak:

- planowanie dziedzictwa staje się instrumentem dla regulacji zagospodarowania turystycznego (winno być uzależnione od ogólnych przepisów prawnych, od planów zagospodarowania przestrzennego);

- planowanie dziedzictwa można rozpatrywać z punktu widzenia zarządzania regionami, miejscowościami, a więc szlak dziedzictwa winien być powiązany z różnymi aspektami polityki regionalnej;

- planowanie dziedzictwa jako marketing – czyli wielokrotna sprzedaż tych samych zasobów dziedzictwa różnym grupom użytkowników, a więc skierowanie go na popyt poprzez selekcję. Elementy dziedzictwa są przetwarzane, tworzone są z nich pakiety, a następnie sprzedawane jako produkty dla poszczególnych segmentów rynku. Dlatego też można powiedzieć, że dziedzictwo to zbiór pewnych funkcji, produkt o różnej przydatności i jakości dla użytkownika. Zatem w kategoriach ekonomicznych (popyt-podaż), dziedzictwo może być poddane grze marketingowej.

Tworzenie szlaków kulturowych z perspektywy planowania przestrzennego i marketingu może powodować np. deglomerację ruchu turystycznego (BRONSKI 1993), bowiem jest możliwe wyznaczanie nowych obszarów aktywności

exploitation. This aspect requires an interdisciplinary approach.

4. Culture-creative heritage – every tourist as a heritage recipient is consciously or unconsciously an integral part of it. No heritage is 'aesthetically accomplished' unless undergoing constant recreation by the user who becomes its 'new producer'. We keep asking the question: 'why do we value the past?' From an aesthetic point of view, it is because it is beautiful; historically – because it is old. There must be a balance between these two aspects which will help shape the tastes of tourists. History (heritage) is not the sum of preserved buildings but a phenomenon created contemporarily. Each generation re-creates it anew, according to taste, attitudes towards the past and ways of exploiting it.

5. Educational-heritage routes should teach tolerance, understanding, broaden knowledge horizons, serve academic and cultural exchange. People travelling along these routes should discover cultures unknown to them and learn about the common history and material achievements of the past. Routes should also highlight the individual character of each nation, state or community. Due to their international character, each of them may contribute something specific to global knowledge, culture and lifestyle, i.e. the common good.

Planning heritage routes must be fully integrated with the following aspects:

- heritage planning becomes a tool for regulating tourist infrastructure (it should depend on the law and plans for spatial infrastructure);

- heritage planning can be considered from the point of view of region and site management, so a heritage route should be related to different aspects of regional policy;

- heritage planning as marketing, i.e. the repeated sale of the same heritage resource to different groups of users, and so orienting it towards demand through selection. Heritage elements are processed and made up packages which are then sold as products for individual market segments. Therefore we can say that heritage is a set

turystycznej; połączenie w całość pojedynczych zabytkowych obiektów, które zyskują dodatkowo na wartości tworząc nowy produkt, a przez to i nową jakość; zwrócenie się ku innym niż dotychczas segmentom rynku turystycznego; mogą stanowić istotny element promocji kraju na rynkach międzynarodowych.

Biorąc pod uwagę zasięg w przestrzeni, szlaki kulturowe można podzielić na: światowe, kontynentalne (np. europejskie), krajowe (np. odcinek polski) oraz regionalne, lokalne lub miejskie.

Myślą przewodnią dla szlaków kulturowych tworzonych przez Radę Europy była i jest różnorodność. Projektodawcy znajdują głęboki sens w owych trasach. Nie powinny być one jedynie sposobem na spędzenie wolnego czasu. Ich zadaniem jest przypomnienie podstawowych zasad zagubionych w trakcie rozwoju cywilizacji.

W planach wytyczenia wielu tras kulturowych niejednokrotnie jest ujmowana, ale nie włączona oficjalnie Polska. Jest to kraj o niewątpliwie znaczącym dorobku w sferze kultury europejskiej i światowej. Dzięki tranzytowemu położeniu istnieje przynajmniej teoretycznie łatwość dotarcia do uznanych walorów tutaj występujących. Jednak zauważa się brak spójnego zarządzania czy koordynacji poczynań poszczególnych decydentów. Również konieczne jest przeznaczenie dużych środków finansowych zarówno na utrzymanie i zagospodarowanie samych obiektów zabytkowych, jak i przystosowanie do pełnienia funkcji turystycznych zabudowań im towarzyszących. Polska może uczestniczyć w co najmniej kilku projektach, poza cysterskim – w szlaku barokowym, pielgrzymkowym, hanzeatyckim czy wiejskim. Terytorium naszego kraju powinno być włączone do szlaku architektury obronnej, biorąc pod uwagę zwłaszcza zamki krzyżackie. Listę dotychczas zaprojektowanych tras przez Radę Europy należałoby poszerzyć o Szlak Słowian, który łączy dziedzictwo kulturowe regionów Europy Środkowej i Wschodniej, czy Szlak Bursztynowy, jedną z najstarszych dróg wymiany handlowej oraz kulturalnej Europy.

Szlaki kulturowe bazują głównie na różnorodnych zabytkach architektonicznych. Mogą organizować nową jakość w przestrzeni, być aktywnym modelem ich ochrony. Włączone w nurt współczesności stają się „zabytkiem żywym” – kreują ich nową jakość, przyczyniając

of specific functions and a product of varying usefulness and quality for the user. So, in economic terms (demand and supply), heritage may be subject to marketing manipulation.

The creation of cultural routes may cause tourism deglomeration (BRONSKI 1993) because it is possible to create new areas of tourist activity; to integrate individual historical monuments, which increase in value and creating a new product, into one whole; to turn to new segments of the tourist market; and these activities may become a significant element of national promotion on international markets.

In terms of spatial range, cultural routes can be divided into global, continental (e.g. European), national (e.g. the Polish section), and regional, local or urban. The guiding idea for the cultural routes created by the Council of Europe has always been diversity and their designers have found profound meaning in them. They should not be, however, just a way of spending free time, they should remind us about the basic principles lost in the course of the development of civilization.

Plans for many cultural routes often include Poland, though not formally, a country which has certainly enriched European and world culture. It is at least theoretically possible to reach its goals, however, management decisions are not well coordinated. It is also necessary to devote considerable funds to maintaining the historical monuments themselves and to adjusting the surrounding buildings to tourist functions. Poland can participate in at least some projects in the same way as in the Cistercian Route e.g. the Baroque, Pilgrimage, Hanseatic or Rural Habitat Routes. The territory of Poland should be included in The Defence Architecture Route, with special consideration given to the castles of the Teutonic Knights. The list of routes accepted by the Council of Europe should include the Slavonic Route which combines the cultural heritage of Central and Eastern Europe, and the Amber Route, one of the oldest commercial and cultural routes in Europe.

Cultural routes are based mainly on architectural monuments. They may shape

się do uatrakcyjnienia i rozwoju miasta, regionu, państwa.

Rola wychowawcza szlaków winna się sprowadzić do uczenia tolerancji, przyczyniać się do szerzenia i utrwalania myśli pokojowego współżycia i koegzystencji poszczególnych krajów. Ludzie podążający tymi szlakami powinni odkrywać nieznanne sobie często kultury, wraz z ich społecznościami, poznawać wspólną historię i dorobek materialny przeszłości.

Projekt „Europejskie Szlaki Kulturowe” Rady Europy wydaje się wychodzić naprzeciw roszącym się potrzebom społeczeństwa. Przez prawie 20 lat stał się on instrumentem prowadzącym do zrozumienia walorów europejskich wyrastających ze złożonej kultury oraz historii społeczeństw, które tę kulturę ukształtowały. Dzięki programowi szlaki te na nowo rysują mapę Europy. Tworzą wielokulturową, ogólnoeuropejską przestrzeń, w której zwykli ludzie mogą wyrazić siebie bez względu na granice, systemy czy wierzenia. Jest to przestrzeń otwarta, w której możliwe jest poszukiwanie nowych rozwiązań, wdrażanie nowych idei, dzielenie się doświadczeniami, gdzie każdy może poszerzyć swoje horyzonty. Rada Europy „zreformowała” spojrzenie na turystykę, proponując nowy produkt turystyczny, jakim mają szansę być szlaki kulturowe.

Idea jednoczącej się Europy, tworzenia europejskich regionów powinna być realizowana poprzez uczestnictwo jej mieszkańców w różnych formach kultury. Taka szansa powstała. Europejskie Szlaki Kulturowe zostały włączone w system powiązań międzynarodowych. Ich aktualna i przyszła rola w dużej mierze będzie wynikała z aktywności społeczności lokalnych. I w tym należy upatrywać powodzenie tego przedsięwzięcia i traktować to jako nową jakość w turystyce.

a new 'space' and actively protect it. Being part of the contemporary world, they become a 'living monument', and contribute to the attractiveness and development of a city, region or country.

The educational role should teach tolerance and spread the idea of peaceful coexistence between individual countries. People travelling along these routes should discover cultures and societies they had not known before, and learn about the common history and material achievements of the past.

The European Cultural Routes project of the Council of Europe seems to answer new social needs. Over nearly 20 years it has become a tool for understanding European assets which are rooted in complex cultures and societies. Owing to the project, the routes depict a new map of Europe, produce a multicultural European space where people can express themselves irrespective of frontiers, systems or beliefs. It is an open space where it is possible to look for new ways of resolving problems, introduce new ideas, share experiences and where everybody can widen their horizons. The Council of Europe has 'reformed' the approach to tourism by offering cultural routes as a new tourist product.

The idea of a united Europe and European regions should be achieved through their inhabitants participating in different forms of culture. Such an opportunity has appeared and European Cultural Routes have been included in the system of international links. Their present and future role will largely result from the activity of local communities, and this should be viewed as a condition for the success of the project and treated as a new approach in tourism.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- ASHWORTH G. J., 1997, *Planowanie dziedzictwa*, [w:] *Miasto historyczne – Potencjał dziedzictwa*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
- BRONSKI K. i in., 1993, *Dziedzictwo kulturowe jako produkt turystyczny*, maszynopis, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.

- Routes – newsletter on the Council of Europe Cultural Routes*, 1993, nr 1, Strasburg.
- Sztuka świata*, Arkady, 1993, t. 3, Warszawa.
- The Council of Europe and the cultural heritage*, 1991, information document, Strasburg.